

Р. 1896 тн. I.

Том IX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходить у Львові під редакцією

МИХАЙЛА ТРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

V Jahrgang.

1896, I B.

Band IX.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Рік V.

Р. 1896 кн. I.

Том IX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

V Jahrgang.

1896, I B.

Band IX.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

звали ся дружинники Кароля Великого, від *comes* утворилось італійське: *conte*, французке: *comte* = граф, отже благородний, шляхтич. В румуньскім є *kumet*, в прускім *kumetis* = селянини. На Русь могли принести сесю назву Скандинавці, воєнний народ, що з Заходом часто стикав ся і назву *comes* міг переняти.

Ще одну замітку хотів би я вчинити. Автор розправи за мало зібрав материялу і тому надто поспішно поставив гіпотезу про походжене „кметь“ таку, яка єму зі скупих вістий, ним зібраних, видалась найімовірнійшою. І так прим. в руских памятниках найшов він всього одно місце в Несторі під р. 1096, де згадуєсь про кметів, і твердить, що від часів Нестора слово се у „Русьвів“ цілком вишло з уживаня. А оно прецінь находить ся в Поученю Волод. Мономаха таї в Слові о полку Ігор. „Правда руска“ згадує лише про „мужів“ (дружинників), дворян, холопів, закупів і т. д. Кметів нема, які-би посідали поля: відай тоді ще були они лише воїнами, і „Правда“ підтягає їх під назву „княжи мужи“. А зі словарів (хотяї би лише з Мікльосича) міг автор переконатись, що слова „кметь“ уживають Русини доси.

Автор надто свобідний також в етимології сих слів, про походжене яких найменьшого сумніву фільольогі не мають. Польське *содга*, *содрка* має той сам пень що наше слово доч, дочка, чеське *děera*, старослов. дъщц, нім. *Tochter*, грец. *θυγατήρ*, скр. *duhitar*, а не грецке: *κόρα*, *κόρη*.

О. Макарушка.

Čert. Mosaika z lidových podání halicko-ruských, sestavil Frant. Řehoř (Příteli V. S. Ponci, učiteli v Černilově) — Zlata Praha, 1895, č. 34.

— Kalendářik z národního života Bojkův. Příspěvek k rusínskému národopisu halických Karpat, *ibid.*

Названі статі нашого чеського приятеля і знавця нашого краю д. Ф. Ржегоржа, заслугоють уваги нашої громади, тож застановимось над їх змістом докладнійше.

Зараз на вступі першої статі виказує автор, як нарід старає ся всяким способом оминати назву чорта в мові, заступаючи її ріжними иньшими назвами, як: він, нечистий, диво, нечиста сила, злий, диявол, шатан, люципер, семен, смуток, анцихрист, аятичко і ин. За сим виводить назву „безпятиї“, надавану рівнож чортові, і до внясеня подає два оповіданя: одно з Довжанки коло Тарнополя, що відносить ся до сотвореня вовка, друге з Черлян, коло Городка, що відносить ся до сотвореня пса. Посім наводять повірку про сотворене смереки, вовка і вільхи (Жите і Слово, 1894, II ст. 182) і внясєє назву чорта „кривий“. Зазначує, що нарід

наш сильно переконаний в істпованю чортів і що в найменшій гомоні нічим не видить нечисту силу, мару, ба навіть вірить, що і церква не обійдець без него: він сидить на вікні, передовсім підчас євангелія, і записує на воловій шкірі проступки грішників; при сїм подає знану у нас легенду: „В церкві не бував, гріху не мав“ і „Ангел на службі“ (Ж. і Ст. 1894. II, 349 і 350).

Дальше оповідає, як чорт прибирає різні види, в яких показуєсь людям, як робить їм всякі пакости, шкоду, а в байках зриває їм навіть голови і т. ин. Коли однакож такий збиточник пошкодить бідному, а чесному, тогди на розказ найстаршого люципера, мусить йти на службу до покривдженого і так довго ему служити, доки не лишень винагородить бідного за шкоду, але і приведе его до добробиту, зачим з бідного стаєсь багатій і щасливий чоловік.

З численних приповідок, що відносять ся до чортів, показуєсь, що найбільше зносин з ними мають баби, відьми і чарівниці: таким служать чорти, иньших же підманюють всякими способами, щоби лиш їх для себе позискати. Найчастійше підманюють они молодих дівчат, прибираючи види їх любків, та таким горе, бо они для сьвіта на завсїгди пропали.

Чорти мудрі і такі провадять вічно борбу з Богом, як то видно з легенди: Супірка Бога з чортом при твореню сьвіта; поміж мудрим знаходять ся однакож і великі дурні, а над ними, хто не хоче, то збиткуєсь; про се наводить автор казки з Кольберга.

Що до пробутку чортів, то треба знати, що первістно сидїли они на небі і були ангелами; коли ж з гордості розпочали борбу з Богом, скинув їх Бог звідти; про се диви: Про війну чорта з паном Богом.

За сїм малює автор образ чорта в народних вірованях. Він очевидно виходить дуже страшний (не дурно его всі боять ся); тому ж, що чорта нарід представляє собі завсїгди чорним (навіть в перемінах представляють его як чорного кота, чорного пса і т. д.), то олицетворенем его у нас також чорні комінярі, і як на селі з'явить ся коли коміняр, то неодному, що его ще не бачив, піде мороз поза шкіру; пор. Добра баба і чорт.

Чим чорти займають ся в пеклі, видно з казки: Що Іван в пеклі видів? (Байки — небилиці. Коломия 1888. ст. 29). Там они мучать способом інквізиції грішників, найгірше ж богатих панів, що за життя кривдили бідних людей, та збиткувались над ними.

Пробувають чорти стало не лиш в пеклі, але і на землі і то в різних місцях, що для людей завсїгди нещасливі. Найчастійше вибирають собі они скали, провалля, калюжі, звідки виходять ночами

і шкодять людям. До них належать і деякі дерева, як: вільха, осика, грушка і ин., під якими радо пробувають. Коли сидять в воді, то вибирають собі найбільші глибини, куди втягають необережних. Коли чорт осяде на місці замешканім, тогди найлучше вибиратись з того місця чоловікови. Як би ж знайшов ся такий, що єму опирав би ся, то на нім чорт страшно піметить ся. Трапляєсь однакож, що під чортів підшивають ся і звичайні пройдисьвіти, що роблять пакости людям зручно і відносять се до чортів: випадки такі спорадично появляють ся в ріжких околицях, і цілком природно, коли на верх вийдуть, бувають карані.

Чорти женять ся і плодять ся, як люди а навіть вмирають, як то видно з казки: Звідки взялась табака —, де кажесь, що її винайшов чорт підчає похорону своєї мами. Они мають дуже багато грошей, завідують всіми скарбами, що в землі укриті, в певних днях „просушують їх“, а тогди кажуть, що „гроші горять“. Гроші такі можна дістали, але з великими трудами. На Івана, коли цвїте папороть, пильнують они цвїту, бо якби єго чоловік дістав, став би зараз все знати, мігби отже і скарби укриті забрати.

Коли чорти пробувають у людий, приміром служать за кару, тогди нічого не їдять соленого, бо на соли є хрест витиснений. Покроплені сьвяченою водою, розливають ся в мазь, тому її дуже стережуть ся, а на Йордань всі свої діти витягають з води на беріг, до чого позичають санок у людий.

Деякі люди, хотячи збогатитись, записують свою душу чортови, що їм за се не тільки дає грошей доволі, але і всі їх забаганка сповняє. Можна собі і самому виховати чорта, що пізнійше чоловіком опікуєсь, а то або зі зноска курячого, або з лилика, закопаного в муравельнику на день кілька. І добре такому за житя, що єму чорт служить, за те коли умирає, то єго чорти так мучать, що нераз треба аж стелю в хаті зривати, щоби смерть приспішити.

Чорт ніколи не каєсь зі злих вчинків: який варений, такий печений. З сьв. Михайлом провадить він вічно борбу, а коли грім вдарить, то напевно сьв. Михайло одного трупом положить. В певних речинцях збирають ся чорти з своїми помічницями — відьмами, чарівницями і помічниками — упирами на раду на Лисій горі: веселять ся там, забавляють ся, а потім судять непослушних.

Окрім місцевостей і дерев єму належать і деякі звїрі, як: вовк, пес, коза, заяць, павук, воробець і иньші.

Цілу статю кінчить автор приповідками про чортів.

Друга статя присьвячена народному календарю. Автор починає свій календар новим роком, переходить кожде важнійше сьвято в році

і кінчить Різдом. При кождім подає старанно зібрані повірки, забобони, звичаї і т. ин. Найважнійше зазначу тут.

В вечер перед новим роком палить кожда Бойчиха бучиною, а повибравши вуглики, називає їх ріжними іменами, як: сей вуглик я, сей мій газда, сей Мариська, сей овес, сей бараболя і т. д., і ворожить, чи названі особи будуть жити, чи поженять ся, а річи чи удержать ся у неї, чи побільшать ся і ин.

На самий новий рік вводить газда до хати полазника (ним може бути кожде домашнє звіря) а то для того, щоби тим способом не дати ввійти першому до хати комусь незручному, що ввійє би в хату нещастє і заколот на цілий рік. В той день пють також богато горівки, бо хто кілька вище, тому тільки крови прибуде. Очевидно се видумка жидівська, обчислена на зиск.

Шандрий, щедрий, водохрещний, сьвятий вечер. Того дня роблять хрести з тіста на дверях, воротах, стїнах — щоби тим способом забезпечитись перед нечистою силою. Вечеру їдять зложеноу з 12 потрав. По вечері газдвинї робять йорданські сьвічки, а молоді ходять щедрувати.

Ардан, Водохщи, Водорще. Раю в церкві запалюють підчас всепочного сьвічки, зроблені попередного дня, а по повороті до дому обсмалює газда тою сьвічкою родинї (ожененим синам і слугам сего не робить) по трешки волося, щоби від неї зле відвернути. Хорого підкурюють тою сьвічкою. Сьвячену воду пють, миють ся, а навіть деякі скачуть в ріку, щоби через те бути здоровим. Тогди газди наймають також для себе службу, наймитів і наймичок.

При сьвятах Івана Хрестителя, Петра Вериги, Стрітєня, Пущєня (полоканє зубів), Обрітенія, Сорок сьвятих, Теплою Олекси — подані більше знані річи. Говорячи про Великий піст наводить автор одну, дуже хорошу, страстну пісню. При Благовіщеню згадує, що того дня не можна з хати нічого позичати, не можна продавати яєць; того дня ходить по селї піп з кропилом, разом з дяком і паламарем; в кождїй хатї піп кропить сьвяченою водою, а дяк співає тропар, за що отримують всі три гроші і хлїб. В шуткову недїлю ликають так молодші, як і старші базьки, щоби їх горло не болїло, а прутами бють ся, пригадуючи собі, що: за тиждень — Великдень.

Згадавши про Чорну Середу, Живний четвер, при якім подані дві дуже хороші молитви страстні, про Велику суботу, коли баби найбільше звивають ся за цілий рік, приходить автор до Великодня. Описує забави деякі великодні, згадує про поливанє в понедїлок і приходить до дня сьв. Юра, дня чарівниць і опирів. Перед Юром розвозять легтарі по

селах мавь і продають її; нею мажуть хрести на дверех і воротях, щоб забезпечити корови від чарівниць. Рахманський Великдень, Мокій, Свѣята недѣля, Онуфрей — менше важні. Важний, особливо для нас, жителів долів, день Івана Купала, коли Бойки обходять собітки, де інде не знані. Розкладають они тогди з ріща і дерева великий огонь, а дівчата беруть ся за руки, ходять докола огню і сьпівають пісні купальні. Шкода, що автор не навів їх в своїй праці, через що можна би ліпше той обряд пізнати. Того дня рвуть також зіля, котрого уживають на ліки в ріжних хоробах.

При Петрівії — наводить автор дві цікаві легенди. По сім ідуть Положене ризи, Гаврила, Ілі, Спаса, Головосіки, Данила Столпника, Чесного Хреста (при нім подана одна пісня), Покрова, коли дівчата накривають собі голови, щоби скоро вийти за муж, Димитрия, якого дівчата страшно не любять, бо по нім не мож вже віддаватись і Андрія, коли дівчата сходять ся по кілька разом і ворожать, довідуючись про свою добру або лиху долю. На сѣв. Варвари не прядуть, не перуть і не золять. На Николая — нема чого боятись вовків, бо той сьвятий розганяє їх тогди. По нім нема вже важнійшого сьвѣята, аж сьвятий вечер, коли ладять вечерю що найменше з девяти потрав, ворожать, колядують, бавлять ся. На Різдво вводять знов полазника до хати. Єсть віра, що як жид ввійде на Різдво перший до хати, то в ній буде щастити ся цілий рік. З віри сеї користають жиди і розносять поміж селян „коляду“, за що отримують не раз гарну надгороду.

Обробив автор обі статі дуже старанно і показуєсь добре обізнаний з нашою етнографією, як мало хто з иньших славянських народнотий. Проте повинні ми бажати собі, щоби автор як найбільше подібних праць оголошував і тим способом мзнаєнив недалеких наших братів з нашим народом.

Вол. Гнатюк.

Чтенія въ историч. обществѣ лѣтописца Нестора, кн. VIII., К. 1894 ст. II+98+156+108+35.

Том сей, як звичайно, поділяєть ся на чотири частини: протоколи засідань, з коротким змістом рефератів, не поданих в „Чтеніях“ *in extenso*, реферати, материяли, бібліографія.

В відділі I-ім знаходимо вісти про діяльність заслуженого київського товариства ім. Нестора. З рефератів, окрім напечатаних в відділі II-ім обмовлюваного тому „Чтений“, замітні отсі:

А. Степович обговорив працю проф. Будиловича п. в. „Вопросъ объ общесловянскомъ языкѣ“. Референт перечить твердженю проф. Бу-